

IŠREIŠKIANČIAS MĄSTYMAS IR APREIŠKIANČIAS MĄSTYMAS¹

Luigi Pareyson

1. Istorinis svarstymas ir spekuliatyvi diskusija

Mūsų šiuolaikinėje kultūroje viena labiausiai paplitusių sampratų yra historicistinė, pasak kurios, kiekviena epocha turi savo filosofiją, o filosofinio mąstymo reikšmė priklauso nuo to, kiek jis dera su savuoju metu. Čia kalbame veikiausiai ne apie klasikinį historicizmą, kuris, interpretuodamas istoriją kaip progresyvią tiesos manifestaciją, o sykiu atskiras filosofijas kaip visuotinės tiesos „vystymosi“ laipsnius, užbaigę tuo, kad suteikė spekuliatyvią prasmę pačiam filosofijos lyginimui su istorine situacija. Šiuo atveju kalbame apie integralųjį historicizmą, kuris neigia tiesos vertingumą filosofijoje, nors ir atrodo, kad ši jos siekia pačia savo mąstymo prigimtimi bei nepripažįsta filosofijai jokios kitos vertės, išskyrus buvimą savojo laiko išraišką.

Šis historicizmo tipas ne tiek prisideda prie griežto pačios sampratos formulavimo, kiek tampa šiandien vyraujančiu mąstymo būdu ir daugiau ar mažiau įsisąmonintu

vertinimo kriterijumi – tikroju *idolum theatri*, į savo pusę patraukiančiu didžiąją dalį kultūros žmonių. Tikime, kad to nedera besąlygiškai nei priimti, nei atmesti – reikia nubrėžti ribą, iki kurios teisinga su tuo sutikti ir už kurios – to atsisakyti. Mūsų įsitikinimu, diskriminacija yra įrašyta į pačią filosofinio mąstymo istorinę tikrovę. Esama filosofijų, kurios, nepaisant jų ambicingų pretenzijų ir tiesos pasiekimą turinčių užtikrinti universalių formuluočių, negeba nieko daugiau kaip tik išreikšti savąjį metą. Spekuliatyvi diskusija su jomis nevaisinga ir netinkama, nes jų atžvilgiu vienintelis įmanomas vertinimas susijęs su jų atitikimu istorinę situaciją. Čia historicistinio metodo kritinė funkcija pasirodo kaip tinkama ir paranki – jei reikalausime giluminio nuoširdumo, teoriniuose jų teiginiuose pastebėsime vien nepagrįstas pretenzijas, neįsisąmonintas iliuzijas arba dviprasmiškus užsimaskavimus, o gyvas istorinis jausmas gali grąžinti šiam, nuo tiesos radikaliai atskirtam, mąstymui prasmę, performuluodamas jo gebėjimą išreikšti savąjį laiką. Tačiau yra filosofijų, kurios, išreikšdamos savo laiką, kartu yra, ir kaip tik tai svarbiausia, – tiesos apreikšimas – joms šia prasme suprantamas historicistinis metodas negali būti taikomas, nebent iškraipant tikrąją jų prigimtį, reikalaujančią ne vien tinkamo istorinio svarstymo, bet ir griežtai spekuliatyvios diskusijos.

Vis dėlto historicistinis svarstymas ir spekuliatyvi diskusija neturėtų būti laikomi

¹ Luigi Pareysono tekstas „Išreiškiantis mąstymas ir apreikšiantis mąstymas“ („Pensiero espressivo e pensiero rivelativo“) yra įvadinis hermeneutikos klasika dabar vadinamos jo knygos *Tiesa ir interpretacija (Verità e interpretazione, 1971)* skyrius. Paskaitą pavadinimu „Išreiškiantis mąstymas ir apreikšiantis mąstymas“ Pareysonas pirmą kartą skaitė Turino universitete 1964 metais. Metais vėliau tekstas buvo publikuotas periodiniame leidinyje *Giornale critico della filosofia italiana* (1965, Nr. 2) (vertėjos pastaba).

dviem skirtingais būdais, kuriais filosofuojama mąstymo istorijoje, – kalbame ne apie du išskirtinius metodus, kuriais apsiriboja visa filosofijos istorija, bet apie du sykiu derančius metodus, kurių užduotis yra ją pasidalyti. Iš tikrųjų esama filosofijų, kurios, taip sakant, yra vien tiksliai „išreiškiančios“, ir filosofijų, kurios yra visų pirma „apreiškiančios“, – tik pirmosios turėtų būti traktuojamos istoricistiškai ir, nepaisant jų įvaizdžio bei pretenzijos į tiesą, kurių nepakanka, kad būtų galima jas išskirti į filosofinės diskusijos lygmenį, tik joms turi būti taikomas istoricistinis metodas; ir tik antrosios pakyla iki šio lygmens – yra vertos teorinės diskusijos, kurią ir inspiruoja, nepaisant „išreiškiančio“ tokio mąstymo aspekto, šiuo atveju neišvengiamai susiejancio su ypatybe apreikšti tiesą, todėl pateisinančio istoricistinę kritiką ir leidžiančio išvengti jai būdingų intencijų, atskiriančių mąstymą nuo tiesos ir vertinančių jį išskirtinai istorinės situacijos atitikimo matu.

Todėl verta išsamiau patyrinėti skirtumą tarp mąstymo, kuris yra grynai istorinis produktas, ir mąstymo, skelbiančio tiesą, prisimenant, kad šis skirstymas tinka ne tik filosofijai, bet ir apskritai steigia dilemą, kurios akivaizdoje atsiduria žmogus, atlikdamas bet kokią veiklą: žmogus privalo pasirinkti, ar *būti* istorija, ar *turėti* istoriją – identifikuotis su situacija, kurioje jis yra, ar pasitelkti ją, siekiant pirmapradiškumo, atsisakyti tiesos ar apreikšti ją nepakartojamu būdu. Tai priklauso nuo būdo, kuriuo žmogus laisvai (nesustosiu čia analizuodamas ypatingą šios autentiškos laisvės prigimtį, įimančią ne tik žmogaus būtį, bet ir patį jo santykį su būtimi) suvokia padėties, kurioje įsivaizduoja save, perspektyvą. Jis gali suvokti savo situaciją tik kaip tam tikrą istorinę padėtį arba

kaip visų pirma tam tikrą metafizinę padėtį, kaip paprasčiausius egzistencijos rėmus arba kaip būties atvertį, kaip neišvengiamą ir fatališką apribojimą arba kaip prieigą prie tiesos: iš šios alternatyvos asmeniui kyla galimybė redukuoti save į istorinį produktą arba atverti sau aktyvų santykį su tiesa, o mąstymui – galimybė būti paprasčiausia laikmečio išraiška arba asmeniniu tiesos apreikšimu.

2. Laikmečio išreiškimas ir tiesos apreikšimas

Apreiškiantis mąstymas visuomet kartu yra ir išreiškiantis mąstymas, nes tiesa neprieinama kitaip, kaip tik iš konkrečios asmeninės perspektyvos – tiesa pasiekama tik per niekuo nepakeičiamą asmeninį santykį ir formuluojama tik per asmeninę prieigą prie jos. Mąstymas, kurio išeities taškas yra šis pirmapradiškas asmens ir tiesos solidarumas, tuo pačiu metu yra ontologinis ir asmeninis, vadinasi, tuo pačiu metu išreiškiantis ir apreikšiantis, tai yra jis išreiškia asmenį tiesos apreikšimo aktu ir apreikšia tiesą tiek, kiek išreiškia asmenį, nė vienam iš šių aspektų neužgožiant antro. Mes patys galime dominuoti tiesos atžvilgiu, tačiau tada tiesa bus uždengta, užuot buvusi apreikšta, o mūsų laikmetis virs nepermatoma uždanga ir mes tapsime nesuprantami patys sau. Galime tikėti, kad tiesos atradimas kyla iš mūsų ir iš mūsų situacijos, bet taip tiesa bus tik išsklaidoma, nes tai reikš, kad nesugebėjome pasinaudoti vieninteliu savo sugebėjimu, kuriuo disponuojame, tam, kad ją pasiektume, tai yra pačiu savo asmeniu.

Istorinė situacija toli gražu nėra nei kliūtis kelyje į tiesos pažinimą (neįmanoma

tiesos deformuoti ją istorizuojujant ir dauginant), nei vienintelis būdas, tinkamas pasiekti pirmąją ontologinę atvertį: visas asmuo savo atskiryste virsta sugebėjimu apreiškinti, ne tik neužgožiančiu tiesos, bet ir apreiškiančiu ją iš savo perspektyvos, vadinasi, dauginančiu jos formuluotes ir tuo pačiu metu išlaikančiu ją vienintelę. Taip apreiškiantis mąstymas pasiekia savo pilnatvę: paskendęs būtyje ir įleidęs šaknis į tiesą, jis iš šių klodų semia savo turinius ir prasmes, o tokia jo prieiga leidžia priartėti prie tiesos tik tiek, kiek tampa istorine paties asmens substancija.

Apreiškiančio mąstymo atveju nutinka taip, kad, viena vertus, *visi teigia tą patį*, o, kita vertus, *kiekvienas teigia kažką kitą*²: visi teigia tą patį, tai yra tiesą, kuri negali nebūti vienintelė ir identiška, bet kiekvienas teigia kažką kitą, tai yra teigia tiesą savitu būdu – būdu, kuris yra *solum* jo; ir tikrasis mąstytojas yra tas, kuris ne tik teigia vienintelę tiesą (būdama begalinė, tiesa sėkmingai talpina savyje visas, kad ir labai skirtingas, perspektyvas), bet ir visą savo gyvenimą jis atkakliai teigia ir kartoja tą vienintelį dalyką, kuris yra jo tiesos interpretacija, nes šis nuolatinis pasikartojimas yra ženklas, kad mąstytojas, neapsiribodamas savo meto išreiškimu, pasiekė tiesą.

Taigi tiesa yra vienintelė ir ant-laikiška greta daugialypių ir istorinių jos formuluo-

čių; tačiau toks jos išskirtinumas netampa trūkumu net ir tada, jei žvelgsime į ją iš įvairių begalinių perspektyvų, kurias ji stimuliuoja ir augina, neleisdama, kad kuri nors jų ją išsemtų ir nė vienos nelaikydama išskirtine – tai reiškia, kad apreiškiančiame mąstyme tiesa yra labiau šaltinis ir užuomazga, nei atradimo objektas. Kaip negali būti apreiškiamas neasmeniška tiesa, taip negali būti tiesos, kuri suvokiama kaip išsemiamas. Tik būdama neišsemiamas, tiesa patiki save ją apreiškiančiam žodžiui, suteikiančiam jai gelmę, kurios niekada neįmanoma iki galo paaiškinti nei visiškai nušviesti.

3. Mąstymo, neatpažįstančio asmens ir tiesos santykio, bruožai

Apreiškiantį mąstymą apibūdina visiška harmonija tarp teigimo, apreiškimo ir išreiškimo: teigimas tuo pat metu ir neatsiejamai yra ir apreiškimas, ir išreiškimas. Žodžio savybė apreiškinti nurodo grynai spekuliatyvaus, būties neužmiršusio mąstymo aktyvumą, o išreiškiantis žodis yra ženklas, kad mąstymas nepamiršo savo meto ir rodo istorinį jo konkretumą. Taigi apreiškiančiame mąstyme žodis tiesą apreiškia asmens ir jos meto išreiškimo aktu, ir atvirščiai. Išreiškiantis ir istorinis aspektai ne tik netrukdo apreiškiančiam ir teoriniam aspektams, bet netgi juos sutvirtina ir papildo, nes ta pati situacija tada suvokiama kaip ant-laikiškos tiesos istorinė atvertis. Kita vertus, apreiškiantis aspektas negalėtų apsieiti be išreiškiančiojo ir istorinio aspektų, nes tiesa duodama ne kaip objektyvi manifestacija, bet atveriamas stengiantis suvokti ją visuomet iš istorinės perspektyvos, tai yra kaip asmeninę interpretaciją.

² Tezę, kad filosofijoje visi teigia tą patį dalyką ir kiekvienas teigia tik vienintelį dalyką, aptinkame Martino Heideggerio, taip pat Henri Bergsono mąstyme. Pirmasis ją teigia vien tik ontologiniu pagrindu, antrasis – ne personalistiniu pagrindu; o mano intencija yra įtraukti šią tezę į *ontologinio personalizmo* kontekstą, kuriame du aspektai – ontologinis ir personalistinis – ne tik neatskiriami, bet ir negali būti suvokiami niekaip kitaip, tik sykiu.

Tačiau kai laisvė nustoja valdžiusi pirma- pradišką tiesos ir asmens ryšį, viskas pasikeičia. Tiesa išnyksta, palikdama mąstymą tuščią ir be pagrindo, o sykiu su ja pranyksta asmuo, redukuotas į atitinkamą istorinę situaciją. Teigimo, apreiškimo ir išreiškimo harmonija pažeidžiama, o santykiai tarp jų susipainioja ir radikaliai pasikeičia. Apreiškimas ir išreiškimas atsiskiria negrįžtamai: nuo apreiškiančio žodžio aspekto atsiskyvus tiesai, iš jo lieka vien išorė ir jis redukuojasi į tuščią, nedisponuojantį turiniu racionalumą; išreiškimas, dabar jau nukreiptas ne į asmenį ir neturintis tikslo apreikšti tiesą, tačiau siekiantis išreikšti laikmečio situaciją, tampa neįsisąmonintas ir užtemdantis. Žodžio prigimtis išsigimsta ir išs sluoksniuoja: viena vertus, lieka diskursas, kurio tuščias racionalumas nebetinka niekam daugiau tik instrumentiniam ir techniniam panaudojimui, kita vertus, skaidria diskurso forma užmaskuojama tikroji jo paskirtis – išreikšti laikmetį.

Verta atidžiau panagrinėti šią sudėtingą situaciją, dėl kurios ontologinis mąstymas pakeičiamas istoriniu mąstymu, spekuliatyvus diskursas – išreiškiančiu diskursu, apreiškiantis žodis – instrumentiniu žodžiu. Atskirtas nuo tiesos, mąstymas iš savo sugebėjimo apreikšti išlaiko tik formą, tai yra tuščią racionalumą, kai sąvokų reikšmė nukreipia prie antrojo mąstymo uždavinio, tai yra prie jo savybės išreikšti. Tačiau atskyrus tiesos apreiškimą nuo asmens išreiškimo, sujaukiama vidinė žodžio konstitucija, o tai lemia *aiškaus diskurso* ir *gilau išreiškimo apsikeitimą vietomis*: žodis teigia vieną dalyką, bet jo prasmė yra kita. Norėdami atrasti tikrąją diskurso prasmę, dėmesį turime kreipti ne į tai, ką mąstymas teigia, bet į tai, ką jis perteikia, tai reiškia, ne į akivaizdžius

dalykus, racionalų nuoseklumą, sąvokų universalumą, bet į nesąmoningai figūruojantį foną, išreiškiamą šiuo mąstymu, vadinasi, į išorinius veiksmus – istorinį momentą, laikmetį, epochą.

Tai implikuoja antrąjį padarinį – *mąstymo sutapatinimą su konkrečia situacija*. Mąstymas tokiu būdu tampa visiškai istorizuotas, nes apsiriboja tik tuo, kad išreiškia istorinę situaciją ir sutinka būti vertinamas vien pagal tai, kiek jis atitinka laikmetį, iš kurio kyla. Taip atveriamas kelias kultūros radikalizavimui, visą mąstymą laikančiam bendrąja kultūros istorija, per kurios prizmę išryškinamas tik išreiškiantis mąstymo aspektas ir atmetamos prielaidos apie galimą spekuliatyvią jo vertę; pernelyg daug reikšmės teikiama biografijai, todėl mąstymas redukuojamas į tokios sudėtingai perteikiamos situacijos, kurioje kiekvienas jaustųsi tarsi kalėjime užmūrytais langais ir durimis, išreiškimą; prilyginamas daugiau ar mažiau radikaliai istoricismui, visas mąstymas redukuojamas į paprasčiausią istorinio laikmečio išreiškimą, neigiant jo galimybę peržengti savojo laiko ribas.

Priėjome trečiąjį padarinį – intervalas, atsiveriantis tarp ekspresyvaus diskurso ir gilaus išreiškimo, yra kaip *užmaskavimas*, kitaip tariant, veda į nesąmoningo naivumo arba silpno tikėjimo inspiruotą istorinės situacijos absoliutinimą, šį veiksmą suvokiant kaip universalus spekuliatyvumo siekį, kuriuo iš tiesų neatliekama nieko daugiau, vien tai, kad tam tikra situacija išreiškia kaip konkretus laikiškumas. Nors ir išsigimusios bei ištuštėjusios tiesos turinį savyje implikuojantis, istorinio mąstymo conceptualus diskursas vis dėlto pretenduoja į spekuliatyvumą, kad ir iškreiptą bei nepasiekiamą, tačiau negeba

nieko kito, kaip tik sudaryti įspūdį siekias universalumo ir amžinybės tų dalykų, kurie iš tiesų yra pragmatiški ir laikiški, kitaip tariant, tokiam mąstymui rūpi vien istorinių sąlygų konceptualizavimas ir praktinio elgesio racionalizavimas.

Taigi istorinis mąstymas parodo savo *neišvengiamai pragmatinę ir instrumentinę paskirtį* – ir tai yra ketvirtasis mūsų išskirtas padarinys, su kuriuo susiduriame vadinosiose demaskuojančiose filosofijose, tai yra politinės pakraipos pragmatinėse teorijose, kurios konvertuoja ideologijas, puikiai išreiškiančias laikmetį, į veiklos priemones, o įvairios eksperimentinio mąstymo formos jo funkciją ištirpdo skirtingų racionalizmo technikų paieškose. Šios filosofijos – tai sugrįžimas prie racionalumo, demaskavus išreiškiantį mąstymą: atskirtas nuo tiesos mąstymas, jei jis nori atgauti racionalią prasmę, kuri nebūtų redukuojama į istorinės situacijos užmaskavimą, negali išvengti virsmo į pragmatinę ir techninę mąstymą. Taip apibrėžiami vien išreiškiančio ir istoriško mąstymo ypatumai – sąmoningas tiesos atsisakymas neišvengiamai veda į išskirtinai instrumentinės mąstymo funkcijos išlaisvinimą.

4. Kriptinis diskursas ir semantinis diskursas – demaskavimas ir interpretacija

Jei dabar atidžiau patyrinėsime dviejų mano išskirtų mąstymo tipų savitumus (palikdami nuošalėje mokslą, kuris šią problemą sprendžia savaip), iš vienos pusės, susidursime su mąstymu, nukreiptu į tiesą, tai yra ontologiniu ir kartu asmeniniu, vadinasi, vienu metu apreiškiančiu ir išreiškiančiu, o kitas mąstymo tipas bus grynai istorinis – jame

tiesą apreiškiančio aspekto nebuvimas suponuos ir išreiškiančio aspekto iškraipymą bei neišvengiamą tokio mąstymo tipo redukciją į instrumentinę ir techninę istorinio laikmečio racionalizaciją. Pirmasis dalykas, kuris čia krinta į akis, yra tam tikros rūšies intervalas tarp to, kas sakoma, ir to, kas nepasakoma, – abiem atvejais žodis perteikia tam tikrą neakivaizdybę, talpinančią tikrąją diskurso prasmę. Tačiau prieiga prie tokio neakivaizdumo ir jo funkcija šiais dviem atvejais gerokai skiriasi.

Visų pirma, istoriniame mąstyme žodis sako vieną dalyką, bet reiškia kitą; apreiškiančiame mąstyme žodis atskleidžia daugiau nei pasako. Pirmuoju atveju tai, kas sakoma, yra sąvokinė konstrukcija, o to, ką ji iš tiesų reiškia, turi būti ieškoma nesąmoningu ir istorinio laikmečio užmaskuotu išraiškos lygmeniu: žodis nei atskleidžia, nei parodo, nei nušviečia, bet uždengia ir paslepia – jo λέγειν yra κρύπτειν³. Antruoju atveju žodis yra apreiškiantis ir iškalingas ne tik tuo, ką pasako, bet ir tuo, ko nepasako, kitaip tariant, tai, ką jis sako, yra ta pati tiesa, kuri glūdi jame kaip neišsenkanti, taigi, daug labiau nepasakyta, nei pasakyta. Būdamą neišsenkanti, tiesa glūdi žodyje nesusitapatindama su juo, tačiau visada jame išlikdama, κατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης κρέπτονα: tai prezencija, kuri netapati eksplikacijai, o tai reiškia, kad ji

³ „Sakymo“, „paslėpimo“ ir „reikšmės“ terminija priklauso Hėrakleitui: Delfų orakulas teigia: „οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει“ (nesako nieko, neslepia nieko, bet reiškia) (22 B 93 Diels). Lietuviškame Hėrakleito vertime, tai – 37 fragmentas („Valdovas, kurio ta pranašavietė Delfuose, nei žosta, nei slepia, bet duoda ženklą“ (Hėrakleitas. *Fragmentai*. Vertė M. Adomėnas. Vilnius: Aidai, 1995, p. 49)) (vertėjos pastaba).

atveria visuomet naujo ir išsamesnio diskurso galimybę⁴. Tiesos prezencija žodyje apibūdinama kaip pirmapradiška, tai šaltinis, iš kurio nepalijaujami teka mąstymas, kiekvienas naujas tiesos atskleidimas yra ne progresyvus artėjimas prie neįmanomos totalios jos manifestacijos, bet galimų naujų atskleidimų pažadas, todėl labiau yra skatinantis, o ne lyginantis. Čia kalbama apie λέγειν, kuris yra σήμαινειν: žodžio prasmė slypi įvairialypėse jo galimybėse, kurios peržengia akivaizdumo sferą, neužgoždamos jos, bet ją nušviesdamos. Atskirtame nuo tiesos mąstyme akivaizdumas yra toks nereikšmingas, kad siekis surasti tą prasmę kitame nukreipia prie paslėptos diskurso išraiškos, – todėl suprasti reiškia demaskuoti, kitaip sakant, pakeisti tai, kas numanoma, tuo, kas akivaizdu. O apreiškiančiame mąstyme akivaizdumas yra toks reikšmingas, kad aiškiai nurodo neišsenkančių prasiū šaltinį – suprasti čia reiškia interpretuoti, tai yra įsigilinti į tai, kas akivaizdu, kad pasiektume begalę implikacijų, kurias jis skelbia ir talpina.

Kitaip tariant, istorinis mąstymas nesako to, ką jis daro, apreiškiantis mąstymas nepasako visko. Pirmuoju atveju akivaizdžiai matomas nesutarimas tarp sakymo ir veikimo, kuris kyla iš naivumo arba iš silpno tikėjimo, todėl racionalus apibrėžimas paslepia tikrąją motyvaciją – akivaizdumo siekis, kuriuo pretenduojama apreiškinti tiesą, atvirai kontrastuoja su numanoma tikrove tos situacijos, kurią siekiama išreikšti. Antruoju atveju atvirai išreikšti – diskursas disponuoja savo reikšme taip, kad neišvengiamai iškelia pats save, todėl nuolat lieka

intervalas tarp to, kas pasakyta, ir to, ką dar lieka pasakyti. Dalies ir visumos terminai šiuo atveju nevisiškai tinka aprašyti tiesos apreiškimo įvykiui: apreiškinti tiesą reiškia ne pažinti ją visą, nuėmus matymą dengiantį šydą; ne suvokti atskiras jos dalis, siekiant progresyviai stiprėjančios integracijos ir apgailestaujant dėl fatališko neišsipildymo. Apreiškiantis mąstymas pasiekia savo tikslą net ir tada, kai ne iki galo „viskas pasakoma“, οὐτω βαθύν λόγον ἔχει⁵: jo idealas yra ne užbaigtas apibrėžimas, daugiau ar mažiau atitinkantis tikrovę, bet nuolatinė neišsemiamo pirmapradiškumo manifestacija. Tiesa nesileidžia pasiekiamai niekaip kitaip, tik kaip neišsenkama, ir būtent tai vienintelis būdas, kuriuo galima pasiekti ją „visą“. Nėra kitokio apreiškimo, išskyrus tokį, kai apreiškiamai tai, kas neišsenkama, o neišsenkama negali būti niekas kita, išskyrus apreiškimą, suprantant jį ne kaip tiesą, pasiekiamą vieną kartą visiems laikams ir apgailestaujant dėl to, kad neįmanoma jos apibrėžti baigtine formuluote, tačiau atrandant kelius jai atverti ir pastebėti jos silpną švytėjimą arba blyksnį, kuris, kad ir būdamas blankus arba žaibiškas, pasirodžiusią tiesą skleidžia neįtikėtinais plačiais.

Pakartosime dar kartą – istoriniame mąstyme tai, kas nepasakyta, yra už žodžio ribų, o apreiškiančiame mąstyme tai, kas nepasakyta, yra pačiame žodyje. Pirmuoju atveju suprasti reiškia anuliuoti tai, kas nepasakyta, ir pasiekti, kad tai taptų akivaizdu,

⁴ „Prezencijos, akivaizdesnės nei toji, kurią pateikia mokslas“, sampratą perėmėme iš Plotino (VI ix 4).

⁵ Ši citata taip pat priklauso Hērakleitui. Dielsas ją verčia „tokia gili jo reikšmė“ (22 B 45 Diels).

Lietuviškame Hērakleito vertime tai 104 fragmentas („Eidamas sielos ribų neatrastum, kad ir koku keliu trauktum, – tokia joje žosmės gelmė“ (Hērakleitas. *Fragmentai*, p. 75) (vertėjos pastaba).

užglaistant plyšį tarp sakymo ir prasmės, o antruoju atveju suprasti reiškia suvokti, kad tiesa nepasiekama kitu keliu, išskyrus tą, kuris atveria tolesnes jos paieškas. Istorinio mąstymo atveju kalbama apie numanomos prasmės panaikinimą pačiu tos prasmės atradimo veiksmu, demaskuojant skirtumą tarp pasakyto ir nepasakyto, atkuriant diskurso ir jo prasmės visumą, tai yra atliekant mistifikacijos panaikinimo veiksmą, tai padarius užduotis būna įvykdyta; o apreiškiančio mąstymo atveju užduotis yra begalinė, nes tiesa žodžiui atsiveria būtent tokiu būdu, kurio neįmanoma pademonstruoti akivaizdžiai. Šiuo atveju supratimas tampa įmanomas tiek, kiek jame savo neišsenkančia forma slypi tiesa, nesileidžianti uždaroma į baigtinio apibrėžimo rėmus, nes ji yra nuolatiniam atsiskleidimo veiksmo ir kaip savo pačios prezencijos ženklą nurodo intervalą tarp to, kas eksplikuojama, ir to, kas implikuojama, taip vesdama į vienintelę suvokimo formą, gebančią pasiekti ir sugriebti begalybę, tai yra į interpretaciją. Demaskavimas gražina istorinį mąstymą nuo žemesniojo lygmens neracionalumo prie racionalistinio akivaizdumo kulto, o interpretacija, savo ruožtu, garantuoja tiesos prezenciją nesibaigiančiame jos apreiškimo procese ir begalėje įžvalgių perspektyvų; demaskavimas atkuria visumą, o interpretacija paliudija neišsenkamumą.

5. Tiesos priešingumas objektyvavimui

Taigi, būtų galima manyti, kad kaip istorinis mąstymas neatskleidžia savo tikrosios reikšmės kol nebūna demaskuotas, taip ir apreiškiantis mąstymas nepasirodo savo tikrąją prigimtį kol neišsklaidomas jį

gaubiantis mitas. Iš tiesų, apreiškiantis mąstymas ir mitas turi bendrų bruožų – tiesa neatveria kaip nors kitaip, kaip tik iš tam tikros perspektyvos, ir nesuvokiama jokių kitu būdu, tik kaip neišsemiama. Su šia tiesos samprata susijęs diskursas apibūdinamas dvejopai – jis visuomet daugialypis, tai yra asmeniškasis ir išreiškiantis, tačiau niekada nėra visiškai aiškus ir savaime suprantamas, kitaip tariant, jis neteikia abstrakčių reikšmių. Argi šie bruožai nėra būdingi taip pat ir mitui, kurio *vis veri* asmens savęs išreiškimo procese aptinka kontekstą, ypač tinkamą savęs paskelbimui, o tame veiksmo atsakymas į rūpimą klausimą ne suteikiamas tiesiogiai, bet prie jo prieinama būdu, artimesniu žaibo blyksniams, nei objektyviam aiškinimui?

Tačiau šioje vietoje būtinas svarbus patikslinimas, kuriuo siekiama išvengti galinčios kilti prielaidos, kad filosofinį diskursą gaubia neteisingai suprasto mistiškumo migla. Žinoma, jei teigiame, kad tiesa nepasiekama jokių kitu būdu, kaip tik iš kiekvieno asmeninės perspektyvos, nors ji niekada nesusitapatina su šiomis perspektyvomis, ir jei teigiame, kad tiesa negali būti suvokiama niekaip kitaip, tik kaip neišsemiama, tai yra ji glūdi žodyje ne kaip visiškai paaiškinama prezencija, bet kaip pradžia ir šaltinis, – vadinasi, teigiame, kad tiesa yra fundamentaliai priešinga objektyvavimui. Viena vertus, iš tiesų, jei tiesa pasiekama tik iš asmeninės perspektyvos, jau ją interpretuojančios ir determinuojančios, konfrontacija tarp tiesos savyje ir jai suteiktos formulotės yra neįmanoma – mums tiesa neatskiriama nuo asmeninės interpretacijos, kurią jai suteikėme, lygiai kaip mes patys esame neatskiriama nuo perspektyvos, kurioje

ją pasitinkame, – mes negalime išeiti už savo požiūrio taško ribų ir suvokti tiesą įsivaizduojamoje savo nepriklausomybėje, menamame kriterijuje, kuriuo iš išorės matuojame savo tiesos formuluotę. Kita vertus, jei tiesa negali būti pasiekama niekaip kitaip, tik kaip neišsamiama, ji – labiau ne objektas ar rezultatas, bet pradžia ar impulsas, o mąstymas, užuot formulavęs baigtines išvadas, privalo ją įkurdinti, nešti bei maitinti, šiame kelyje pasiduodamas jos diktuojamiems posūkiams, jos šaltinius padarydamas savo turiniu, ja matuodamas savo užduotį, nes mąstyme tiesa glūdi kaip prezencija, tuo aktyvesnė ir veiksmingesnė, kuo mažiau valdoma ir apibrėžiama.

Visa tai neišsamiama už įprastos patirties ribų ir plati žmogaus veiklų amplitudė tai pagrindžia daugeliu pavyzdžių. Apskritai interpretaciją apibūdina tai, kad konfrontacija jos atveju neįmanoma. Pavyzdžiui, meno kūrinio atlikimas arba istorinio įvykio rekonstravimas traktuojami ta prasme, kai kūrinio atlikimu siekiama perteikti dvasinę meno kūrinio tikrovę, o rekonstravimu grąžinti įvykiui tai, kas jis iš tikrųjų buvo, kai norima įteigti, kad jie patys yra originalai, o ne kopijos – žinoma, nėra galimybės sulyginti interpretuojamą tikrovę ir pačią interpretaciją, nes atlikėjas ir istorikas negali diskutuoti už jų pačių pateiktų interpretacijų ribų. Aktyvios, nors ir ne konfigūruojamos, prezencijos konsteliuoja visą žmogiškąją patirtį: panašiai kaip meninės veiklos procese kūrinys veikia kaip formuotojas iki tol, kol yra suformuotas, arba kaip skaitant knygą atskiras jos dalis suprasti įmanoma tik todėl, kad suprantama visumos idėja, kuri liktų neaiški net ir knygos pabaigoje, perskaičius visas dalis, jei nebūtų išskiriama nuo pat pradžių, arba, kaip dažnai įvyksta sėkmingo

sutapimo atvejais, – problemą išsprendžiantis atradimas, sutampantis su lauktu rezultatu, netikėtas nušvitimas, iš pirmo žvilgsnio kylantis palankumas – visi jie inspiruojami tokios vaisingumo būsenos, kai atrandama kažkas, kas nesąmoningai jau buvo žinoma – atpažinimas tik užpildo bei įvardija laukimą to, ko buvo ieškoma ir šauktasi.

Vis dėlto tiesos atvejis dar radikalesnis nei šie pavyzdžiai, nors jie ir labai reikšmingi: tiesos priešingumas objektyvavimui yra pirmapradiškas ir giluminis – jis pasireiškia su niekuo nesupainiojama aplinkybe, kad tiesa pasiekama iš skirtingų perspektyvų tik tiek, kiek nėra tapatinama nė su viena jų, ir ji leidžia diskursą tiek, kiek savo ruožtu pati neištirpsta jame. Taigi nenuostabu, kad nusprendėme priskirti tiesą labiau ne *vis vocabuli* sričiai, o tylos neperžvelgiamumui ir niekio paslaptinumui. Tai reiškia, kad tiesa neturi kito būdo patikėti save žodžiui, kaip tik išsilaisvindama nuo jo tam, kad prisiglaustų paslapyje, ir vien dėl šio jos pasitraukimo žodis tampa iškalbingas ta prasme, kad iš tikrųjų prabyla tik tyla, nebyli kiekvieno diskurso pradžia; ir tiesos apreiškimas neįmanomas be paslėpties, ne vien todėl, kad ji išnyra tik kitame, o savimi būna tik paslėptyje, bet ir todėl, kad kiekviena jos manifestacija, kviečianti atpažinti ir išskirti ją apreiškiančiame žodyje, kartu yra neaiškumo ir galimos klaidos šaltinis. Tai reiškia, kad mąstymas gali iš tikrųjų disponuoti tiesa tik tada, kai jis išlaiko ją negalimybės būti aprašyti – tiesa pasitinka mus išeidama iš paslėpties tik tam, kad ten sugrįžtų ir pasiliktų, nes jos buvimo būdas yra pats nebuvimas ir jos priešingumas objektyvavimui yra niekas daugiau, o tik jos pirmapradižio solidarumo su niekiu požymis – primygtinis motinos nakties ženklas.

6. Ne neišsakomumo mistiškumas, bet neišsenkamumo ontologija⁶

Kad ir kokie įtaigūs bei tam tikra prasme reikšmingi šie negatyviosios teologijos terminai, jie labiau tinka apibūdinti religinei patirčiai, o ne filosofiniam diskursui, į kurį juos perkėlus be papildomo paaiškinimo, kyla radikalaus nesusipratimo rizika. Visų pirma, faktas, kad tiesa neatskirama nuo asmeninės interpretacijos, tačiau negali būti su ja tapatinama, neleidžia nei teigti, kad tiesa manifestuojasi ne kaip ji pati, o kaip kažkas kita, nei manyti, kad kalba yra netinkama vieta tiesai pasirodyti. Viena vertus, jei teisinga tai, kad tiesos neįmanoma apreiškinti jos neinterpretuojant ir neapibrėžiant, teisinga ir tai, kad konkreti interpretacija ir jos formuluotė ir yra būtent tiesos *apreiškimas* – vadinasi, ne kažkas visiškai skirtinga nuo tiesos, bet ta pati tiesa, suvokiama iš asmens perspektyvos; tai, kad tiesa apreiškiama, nebūtinai reiškia, kad ji, prisistačiusi mums kitybe, buvo demaskuota, nes tiesos suvokimas ir yra tuo labiau pirmapradiškas, kuo labiau asmenišką ir daugialypį. Kita vertus, jei teisinga, kad tiesa niekuomet negali būti išsamiai išsakyta žodžiu, teisinga ir tai, kad kalba yra pati tinkamiausia vieta jai priimti ir saugoti kaip neišsenkančiai, nes tiesa ne tiek pasprunka nuo žodžių, kad pasitrauktų į paslėptį, kiek susitelkia joje, taip sukeldama naujus apreiškimus ir leisdama jiems įvykti, – tiesa nėra grynas neišsakomumas, kurio akivaizdoje mūsų diskursas taptų beviltiškai heterogeniškas, kitaip tariant, iš

principo neutralus ir įgaunantis prasmę tik tiek, kiek būtų galimas redukuoti į simbolių ir aliuzijų šifrą, – tiesa labiau yra nušvietimas tokių prasmų, kurių vertė atsiskleidžia ne nuvertėjus žodžiui, bet jį pervertinus iš naujo, suteikus jam naują gelmę, kurioje eksplikatyvumas praranda savo tapatybę ir, išvengęs pagundų izoliuotis numanomame pakankamume, demonstruoja jame implikuojamo turinio turtingumą.

Kita vertus, filosofinė paslapties, tylos ir simbolio egzaltacija rizikuoja tapti paprasčiausiu racionalaus apibrėžimo kulto apvertimu aukštyn kojom, išsaugant visą jame slypinčią nostalgiją. Jei tiesa glūdi žodyje nesusitapatindama su juo, taip yra ne todėl, kad ji, nusivylusi kalba, mėgsta slėptis, bet todėl, kad joks apreiškimas, vertas šio žodžio, jos neišsemia. Mąstymas, kuris neišvengiamai pereina į *Nichtwissen*, yra toks, kuris nori žinoti viską, būtent *unwissendes Wissen*, bet tikrai *das sich selbst vernichtende Wissen*, tai yra mąstymas, žinantis apie savo neišsenkamumą, savo *Ueberschwengliches*, sugebantis atsisakyti didžio savo paties vertinimo, tampa *vollendetes Wissen*⁷. Nepaneigiama tai, kad tiesos atskleidimo momente glūdi viena su kita neatskiriamai susijusios išreiškimo ir latentinė būsenos, tačiau vis dėlto tikroji šių dviejų būsenų sąsaja remiasi kitu tiesos bruožu – jos neišsenkamumu, kuris neleidžia nuo autentiškumo nutolusiam tiesos išreiškimo momentui užsimaskuoti objektyvaus paaiškinimo arogancija, o antrąjį momentą – jau pasprukusį nuo

⁶ Čia vertėtų prisiminti Friedricho Wilhelmo Josepho Schellingo, filosofo, reabilitavusio nežinojimo tamsumą prieš žinojimą, teiginį „vor solchen Mysterien zu warnen ist Pflicht“.

⁷ Čia vartojama vokiška terminija perimta iš Schellingo filosofijos, ypač iš jo veikalo *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände* (1809).

kalbos latentinės tiesos būsenos – iškelia iš paslėpties. Tik dėl neišsenkamumo tai, kas įvyksta po to, pasirodo ne kaip melaginga paslapties, nebūties, tamsos prezencija, tačiau parodo savo tikrąjį veidą, kuris yra įvairovė, pilnatvė, gausa – ne niekis, bet būtis, ne *στέρησις*, bet *ὑπεροχή*, ne *Abgrund*, bet *Urgrund*; ne *μυστικὸς γνόφος* τῆς ἀγνωσίας, bet *ἀνεξιχνίαστον πλοῦτος*⁸, ne neišsakomumo mistiškumas, bet neišsenkamumo ontologija.

7. Demaskavimo žlugimas – nuo tiesos atskirto mąstymo iracionalumas

Kiekvienas, kuris, nepaisydamas šių patikslinimų, primygtinai norėtų demaskuoti apreiškiantį mąstymą, atsidurtų priešais bergždžią dilemą, kitaip tariant, būtų priverstas pasirinkti tarp menko racionalumo ir abejotino iracionalumo. Viena vertus, galime puoselėti viltį, kad mitą pajėgsime eliminuoti pasitelkę logosą, pamiršę, kad tai yra dažniausiai pasitaikantis racionalizmui būdingas išankstinis nusistatymas. Kadangi logosas ir mitas turi skirtingas funkcijas, pirmasis negali pakeisti antrojo nei antrasis negali būti laikomas žemesne pirmojo forma – mitas, kuris leidžiasi sunaikinamas logoso, nėra mitas, o tik embrioninė mito stadija, o logosas, kuris siekia sunaikinti mitą, pats yra ne logosas, o nesąmoningas mitas. Kita vertus, būtų absurdiška dėl vadinamojo „mitinio“ aspekto, būdingo apreiškiančiam mąstymui, daryti tik iš

pirmo žvilgsnio savaime suprantamą ir kritišką išvadą apie iš anksto nulemtą ir užprogramuotą mitologiją – tai reikštų dėmesio perkėlimą nuo tiesos prie būdo ją pasiekti ir norą tikslu laikyti tai, kas yra tik padarinys, kurio rezultatas būtų tas, kad žodis, jau nebe apreiškiantis, bet vertinantis ir iracionalus, pasimestų miglotose simbolių ir šifrų aliuzijose.

Abiem atvejais nutraukiamas pirma- pradiškas tiesos ir asmens ryšys – arba nepasitikint mąstymu pernelyg sureikšminama asmeninė jo perspektyva ir mąstymui atimama galimybė komunikuoti kaip alegorijos ar patirties atveju; arba dėl racionalumui būdingo išankstinio nusistatymo diskriminuojama mąstymo savybė būti neišsenkančiam, įsivaizduojant, kad ji daro jį silpnesnį tobulo adekvatumo arba visapusiškai paaiškinančio apibrėžimo atžvilgiu. Ir vienu, ir kitu atveju rezultatas galiausiai yra tas pats – iracionalumas, todėl, kad prarandama kaip tik tai, kas apsaugo mąstymą nuo jo polinkio į iracionalumą, tai yra jo ontologinis aspektas, jo išisaknijimas tiesoje.

Iš tiesų mąstyme svarbu ne racionalumas, bet tiesa – racionalumas, atskirtas nuo tiesos, netrunka pereiti į iracionalumą – tai būdinga istoriniam arba techniniam mąstymui, kuriuose net ir labiausiai „teoriniai“ aspektai, kitaip tariant, grynieji idėjų ir kultūros istorijos interesai arba siauras mokslinis metodologinių tyrimų griežtumas, neatsilaiko prieš radikalumą, stumiantį juos į neišvengiamai iracionalų integralų istoricizmą arba į labai plačiai suprantamą praktinę filosofiją. Teisingas poreikis demaskuoti grynai istorinį ir išreiškiantį mąstymą niekaip nesuponuoja būtinybės demaskuoti apreiškiantį mąstymą, atvirkščiai, tai veda

⁸ Šios išraiškos susijusios su negatyviaja teologija – nematome prasmės čia pateikti tikslesnių nuorodų į jas, nes jų gausu visoje Vakarų mąstymo istorijoje. Pažymėsime, kad čia išvelgiame sąsajas su negatyviaja Heideggerio ontologija.

prie įsitikinimo, kad jei nenorima redukuoti mąstymo į gryną veiklos instrumentą arba į tam tikro laikmečio išraišką, būtina apsaugoti jo neatskiriamai susijusius personalistinį ir ontologinį bruožus bei išlaikyti pirmapradišką jo išsiskiriantį tiesoje.

8. Techninio mąstymo tarnystė ir apreiškiančio mąstymo laisvė

Bus priekaištaujama, kad tokiu būdu nepakankamai dėmesio skiriame žmogiškosios prigimties problemiškumui, nes tik užtikrinta ir neabejotinai valdoma situacija gali padėti pamiršti žmogaus padėties laikinumą ir jo tyrimų ribotumą. O mąstymo ontologiskumas ir tiesos priešingumas objektyvavimui toli gražu nesūlo tokio taikaus ir nekonfliktiško užvaldymo galimybės todėl, kad kviečia ir veda į laisvę, įtraukia į nuotykį, reikalaujantį drąsos atpažinti asmeninę tiesos formuluotę, ignoruojant tai, kad šis atradimas gali būti apdovanotas ne daugiau, nei rizikuojama pralaimėti – žmogus pastatomas savo atsakomybės akivaizdoje ir privalo būti pasiryžęs atsiskaityti asmeniškai, nes šis jo žingsnis veda ne tiek į atradimą, kiek į liudijimą. Maža to, rizika, drąsa, atsakomybė yra sąvokos, kurios įgyja prasmę tik tiesos akivaizdoje ir sustiprina žmogaus padėties problemiškumą iki aukščiausio įtampos taško, priešingai nei techninio mąstymo atveju, kai susiduriame su šaltu ir nuasmenintu santykiu.

Apreiškiančiame mąstyme pagrindinis veikėjas, žinoma, yra tiesa – viršasmeninė ir antlaikiška ji viešpatauja žmogui, reikalauja konsensuso, stimuliuoja paieškas, padeda sukaupti jėgas, vertina rezultatus; bet daro visa tai nenukrypdoma nuo tos pačios veiklos, kuria žmogus jos ieško ir

ją formuluoja. Tiesa kreipiasi į žmogaus laisvę ir laiko žmogų jo laisvėje, ir ne tik jam suteikia iniciatyvą, bet netgi jos reikalauja. Kai susiduriame su istorinio mąstymo radikaliu humanizmu, techninio mąstymo instrumentiniu diskursu, atrodo, kad juose pagrindinis veikėjas yra žmogus, nes tais atvejais kalbame apie iš tiesų žmogišką mąstymą, atsisakiusį absoliučios tiesos, išreiškiantį istorines situacijas, darantį įtaką egzistencijos sąlygoms, apdorojantį racionalias technikas. Tačiau atskirtos nuo tiesos mąstymo konstrukcijos pradeda vadovauti žmogui ir jų įtaka didėja tol, kol jos įsiviešpatauja ir, veikdamos milžiniška, baisia jėga, pasmerkia žmogų sunkiausiai vergystės formai.

Žinoma, istorinio ir pragmatinio mąstymo bei techninio ir instrumentinio racionalumo produktyvumas yra akivaizdus ir masinantis – jis veda į efektyvumą ir sėkmę; bet tai nėra tas pats matas, kuriuo matuojamas apreiškiantis mąstymas, – idėja gali būti galinga, net jei ji nėra tiesos žodis. Atvirksčiai, tiktai galingos idėjos, istorinio ir techninio mąstymo produktai, gali iš tikrųjų „būti sėkmingos“; ir yra tokios, tačiau su sąlyga, kad jos įkalina žmogų. Tiesa įkvepia žmones, iškelia juos virš savęs, net ir kukliuosius atveda į didžius dalykus; idėjos užvaldo žmones, juos paverčia savo programų objektais, nuvertina juos iki tam tikrų priemonių, skirsto į kosminius istorinius didvyrius arba į nuasmenintą masę. Jokia kita vergystė nepanaši į tą, kurioje atsiduria žmogus, užvaldytas savo paties sukurtų idėjų: prisiminkime mados imperiją, aktualumo kultą, įvairiausių tipų konformizmus ir, visų pirma, ideologinių karų prievartą, politinį ir religinį fanatizmą, vadinamuosius religijų karus, kuriuos

geriau tiktų vadinti ne religijų, bet grynai žmogiškų prietarų konfliktais.

Žmogus tampa tik savo paties ir savų idėjų vergu. Tačiau paklusimas atskirtam nuo tiesos mąstymui turėtų būti toleruojamas mažiau nei bet kokia kita tironijos forma, o žmogaus paklusime tiesai nėra jokios tarnystės. Šiuo atveju paklusimas sutampa su tiesa, nes tiesa inspiruoja, o ne viešpatauja, stimuliuoja, o ne užvaldo, paremia, o ne paverčia objektu; paklusimas tiesai yra kvietimas atsakymui ir liudijimui, o ne gniuždantis ir išėjties nepaliekantis įsakymas; šaukimas, pastatantis žmogų jo

paties atsakomybės akivaizdoje ir kviečiantis jį laisva valia atlikti veiksmą, kuriuo jis teigia save, atsižvelgdamas į savo paties būtį, atgaudamas savastį, neperskiriamai susiedamas asmenį ir tiesą: ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς⁹.

Iš italų kalbos vertė

Vaiva Daraškevičiūtė

Versta iš: Luigi Pareyson, „Pensiero espressivo e pensiero rivelativo“, in L. Pareyson, *Verità e Interpretazione*. Milano: Mursia, 2005: 15–31.

⁹ Ši graikiška citata yra Jono Evangelijos žodžiai „Tiesa išlaisvins jus“ (VIII 32).